

RÁCZ GYÖRGY :

DAYKA MARGIT

PORTRÉ PRÓZÁBAN

H A J N A L - - N Y O M D A

Színészkultuszunk két csúcspontja

ízetlen turkálás hálózobatitkokban és megkövesedett jelzők únt ismételtetése. Jól tudjuk mindig: kit kihez fűznek gyengéd szálak, másrészt pedig, hogy ki a napikritika piacán az „elegáns“, a „finom“, a „bájos“. És így tovább.

Ez a portrészorozat nem hoz új pikantériákat, ahogy nem hoz új értékeléseket sem. Mégcsak nem is fényképez. Inkább csak rajzol: pasztellszínű rajzokat prózában, szavakkal, pár lírai sorban. Sok gyengédséggel, sok megbecsüléssel.

Ha csak tizedannyi szeretettel fogadják, mint amennyit azok érdemelnek, akikről szól, — van értelme, hogy megjelenjék.

DAYKA MARGIT

annyi-

szor elmondta már, annyi riportban, annyi riporttereknek, mennyit kínlódott, míg eljutott a pályájához, s míg a pályán is idáig.

Nem olcsó hatásokra appellálunk, amikor mi mégis újból elismételjük pár sorban ezt a tövissel rakott utat. Nem könnyez telni akarunk, de tényeket egymás mellé állítani. Kibogozni belőlük: Dayka, a művész, milyen rengeteggel tartozik eredményeiért a lenrőljött ember-Daykának.

Lentrőljött: ez nem a békebeli színésznő-karrierrek házmesterlány-romantikáját jelenti, olcsó operett-szegénységet. Nem volt soha perkálruhás angyal, akit végülis felfedez egy öreg pénzes ördög és az égig emel. Vagy legalábbis a kék rókáig. Dayka szegénysége eltiport szülőket jelentett, tárogószájú testvéreket, nyomortól bűzös ruharongyokat és fagytól megkékült lábakat, kövévált kenyér rágsálását, ólálkodást gőzzel lepett kirakatok előtt.

Dayka szegénységének nem volt romantikája, egyszerű, kellemetlen, tárgyilagos próza volt, csak levetni, levenni minél előbb és elfelejteni. Ma visszagondolunk rá és beleborzongunk.

Vézna, vacak kis gyerekvakarcs volt, sápadt, kevésvérű, haja fakón lógott az arcába, s a szeme seszínű volt. De valami bélyeget már hordott magán. Valami ott égett az éhség láza mellett már az arcán: alig látható jel, mely a rút gubóban már a pillangó-jövőt sejteti. Valami kiemelte már a maszatos társak közül, Isten tudja, ki mit látott meg rajta, miközben vásott uccatréfákat űzött a többiekkel, vagy meghajszoltan surrant a házak mentén. De észrevették.

Éretlen kamaszlány volt még, alig más, mint az együttthentergő fiúk, mikor éhes férfiszemek már fennakadtak rajta. Mikor nesztelen férficipők már utanasuhantak. Mikor még rá sem ébredt asszonyiságára, s a világ már cibálta volna belőle elő a nőt.

S a testi titkok, ha nem is okoztak már az uccánnőtt gyereknek szenzációt, de mégis gyerek volt még, éhes, fázós, lázas gyerek: eddig koplalni tanult meg, sírni, viháncolni, bukfencezni.

Most új érzésre ébredt: megtanult kínlódni és

menekülni. Ocsmány valóság elől az álmokhoz nekült. És eljutott a színházhoz.

Az annyit koptatott Shakespeare-legenda jut eszünkbe, annyit cáfoltak már s mégis úgy szeretnők hitelesnek érezni a mesét: úgy jutott a színház közelébe, hogy legelsőbb is nagyurak lovát őrizte, míg benn folyt az előadás.

Dayka ilyen élményei nem mesék. Kettőt is őriz belőlük. Volt színlaprikkanacs és volt ruha-hordó.

Félórás munkát jelentett az egyik, esténként félnyolctól nyolcig, míg benn a díszes uraságok összegyűltek az előcsarnokban s a belépőkre rá-sívít a suta lánykahang: szöveges színlap tessék! Mond többet is, a darab címét is, bájos-estetlenül, ha nehezebb szó akad benne, de már színész-huncutkodva. Grimasszal a könnyűvérű címetet, fintorral, bukfencsel, s a tragikusakat mélyített torokhangon, sok sóhajjal. Néha berekedt az ordítózásba, ilyenkor a gesztusok pótolták a hangot.

És így megy ez nyolc után pár percig, a nézők mind beljebb húzódtak, Dayka utánuk. Néha ki-

kergették az előcsarnokból, sokszor visszasurrant, a legutolsó emberek mögött már látszott a karmester felemelt pálcája, vagy kihallatszott a zsebongáson át a drámai gong. Azután becsukódtak a szárnyasajtók, elfogyott kinn a nép és elkezdődött benn az előadás.

Volt úgy, hogy egy későnjövő besurrant még, de olyan keveset lehetett látni a keskeny résen: pár értelmetlen mozgó alakot, pár vonaltalan színfoltot.

Akkor már több volt ennél, amit ő maga álmodott az agyonordított címek mögé, leszámolás után, hogy hazavánszorgott, a sötét uccán együtt ment vele a Szókimondó asszonyság és a Sybill, ha akarta, a Sasfiókot idézte, ha akarta: a Mágnás Miskát. Már a maga módján.

Míg később feljebbkerült a számlétrán: az egyik művész úr ruhahordója lett. Talán ma már vidéken sem nagyon van ilyen: uccakölyök, aki pár fillérért háztól-házig cipeli az aznapi jelmezeket; a színházban kevés a hely, s otthon a bérelt szobában remekül elférnek a kacatok egy kosárban az ágy alatt.

A kosár százszor nehezebb volt, mint a pár színlap, belegörnyedt, beleverejtékezett. De megérte. A lepedő alól fulladt púder szaga szállt ki, előbújt egy-egy palást csücske is, ez már kézzel-

fogható valóság volt, nem álmodozás. Ez már komoly lehetőség is volt: a kosarat az öltözőig kellett vinni, s néha benn is lehetett feledkezni a színházban.

Míg egyszer végkép benn nem feledkezett.

Nem fogalmazhatjuk így a mondatot: évekig kallódott vidéken. Dayka nem kallódott el, nem temetődött el. Hamar rátaláltak, gyors tempóban fedezték fel. Sztár lett egy vidéki város lehetőségein belül, érte vették meg igazgatók a pesti darabokat, érte rendeztek ősbemutatókat. Köréje szerződtek a társulatot, túrték volna, hogy szeszélye legyen. S hogy nem volt, ez csak annál kedvesebbé tette.

És akik tegnap még borraivalót nyomtak márkába a színpalak mögött — ma jóelőre akartak volna köszönni. De Dayka mindenkit megelőzött.

A hirtelennőtt emberek egy gonosz vonása sem ragadt rá: baráti volt és sohasem leereszkedő, nem szégyelte a múlt nagyon keserves kenyerét és megosztotta szívesen bárkivel mindig növekvő kalácsát. Cimbora volt a szó legkedvesebb értel-

mében, rengeteg betyárbecsülettel; ha nem félnénk irodalmárok fintorától, most leírnók ezt a szót: haver.

Valaki jellemezni akarta egyszer s azt mondta róla: már akkor, vidéken is látszott rajta, hogy jó kis emberke. És ebbe a három szóba annyi melegséget és főként annyi megbecsülést akart az illető belepréselni: „jó kis emberke.“

A színpadon pedig közben kinyílt, magára talált Nővé érett és színésznővé, megismerkedett saját eszközeivel, saját lehetőségeivel. Rálelt egyéni, külön hangsúlyaira, ráébredt, hogy vannak mozdulatai, amiket másnál még nem látott soha. Állni kezdett a lábán.

S mikor pesti ügynökök vetődtek le a vidéki színházba, felfigyeltek már az első szavára, felakadt a szemük az első vállrándítására.

Attól kezdve pedig gyakran utazgattak le rendezők, direktorok, terjedt a híre Pesten is, várták is már Pesten.

De ő nem nagyon akart menni: tudta, hogy fenn majd újra kell kezdeni mindent, az igazgatók is morfondíroztak. A fővárosban akkor állt tetőfokán a színházi konjunktúra: Iámé démonok vonaglottak, prémben, briliánsban. Féltek Dayka újdonságától.

Végre felkerült mégis. Első szerepe egy lány-volt az uccáról.

Minden mesterségnek megvannak a maga fogásai. Az íróinak is, a színészeknek is. Még a legizlésesebb írók is szívesen nyúlnak néha testi-nyomorék figurákhoz és a legszürkébb színész, is felvirul, ha részeget játszhat. Szerzők örömmel írnak Arisztideket és művészek kapva-kapnak túlfestett intrikusokon.

Az uccalány pedig egyaránt kedvelt alakja íróknak, színészeknek.

A színdarabok prostituáltjai készen szállítják a darab helyzeteit: mindig jobsorsra érdemes nő, vagy legalábbis jobbérzésű, a mosdatlan beszéd tiszta lelket takar; önző szeretkezésből él, de önzetlen szerelemért.

S az uccalány-szerepek kész sablonnal várják a színésznőt is: a szoknya fellibben, a haj lecsúszik, a hang rekedtre mélyül, a szem megcsillan. Ha megáll, lehetőleg szoborpózokba merevedik: az egyik, válla lesüllyed, jobb lábát előre veti és ha nyújtózik, megvonaglik a karja. Satöbbi, satöbbi.

Dayka első szerepe egy lány volt az uccáról:

még üde és harmatos; de később is játszott még ilyen figurákat, már élesebb irónnal rajzoltakat.

Sikere más volt, mint amit eddig e témakörben elértek s máskép is érte el.

Egy vállrándítására lefoszlott a szerepkörrel sok ráragadt szirupos sallang, elomló hajnali sentimentalizmus. A szavak nyúlós likőrízébe mintha egy csepp fanyar pezsgőt tettek volna és megváltotta az egészszet.

Szemünk előtt vált ember a szerepből, kismegrezzenésekkel kis gondokat hozott elénk, vad ki-robbanásokkal nagy fájdalmakat, olcsó örömeket. Elszokott az úri beszéd-től, s ha mégis rászorult, szorította a szó, nem nézett az emberek szemébe, csak oldalról gusztálta őket, ahogy éjjel az uccán szokta. Ha jóságra kényszerült, nyers-darabosan tette, mintha szégyelné. Ha megrendelésre hízelgett, veszedelmes volt a macskáskodása, ha durva akart lenni, kloakák szagát hozta az orrunk elé.

A fiújával meg, (melyik uccai nőnek nincs „fiúja“ és melyik darabban nincs?), akárhogy is szerette, akárhogy is becézte, mindig valami hányavetiséggel bánt. Jó volt hozzá, figyelmes, dolgozott is érte (mindezt szövegen túl és szerepen túl éreztük), de mindig valahogy lekezelte. — Szeret-

lek, de te mégiscsak férfi vagy! —ez volt a szavában, s ez valami gyenge irtózatot hozott fel benne. Talán ilyenkor emlékezett gyerekkora surranó férfi-lépteire.

Sha most innen rögtön magyar parasztlánykái-hoz kapunk, nem a hatásvadászó ellentétek csábítanak. De csoda ez, ahogy a tegnap fanyar, esett, kesernyés-szájú, férfirebiggyesztő uccalány mára kicsattanó orcájú, bokorugró menyecskévé válik: szőke haján az égi nap fénye ragyog, nem a reflektoroké; frissen mosott, keményített ruhák szaga árad a testéről, nem festett jelmezeké. Pattogó pajkosság él a száján, szívében szelíd alázat, hetyke kiállása van a maga helyén, s a helyzet kutyaszorítójában olyan lelketmelegítő, félszeg együgyűsége.

Írjunk igazat. Nem írhatjuk róla, hogy legmagyarabb színésznőnk. Van lélekben is magyarább nála, külsőségeiben is. Van, akinek jobban áll a száz szoknya, a csipkés keszkenő; aki jobban illeg a cigány szavára és több lejtéssel mondja magyar tájak különös ízű szavait — És van aki

több méltósággal hozza elénk mindünk faji büszkeségét, több gráciával mindünk természetes kecsét, jobban perzselődik a közös szalmalángban és jobban égeti a vígadva-sírásunk.

De amiről Daykában azt hisszük: milyen magyar, — ha mélyére nézünk és szabadulunk oktan sovinizmustól, akkor látjuk, hogy több az annál. Dayka pompás, ragyogó ékkő a magyarsága: ezerfényű, ezerszínű. — De a test, ami hordja, a lélek, amit ékít, túlnő országhatárokon, faji törvényeken.

Dayka népiessége egyetemesen emberi.

Lelketderítő mosolya egy a breton parasztlányéval, szelídsége, mint a hollandié. Tudatos, tiszta szűz, mint germán Gretchenek és ha a legényét siratja, a könnye íze egylehet szicíliai lányokéval, így csalogatja az is a legényét, így szegi az is a kenyerét. Ha sár van: egy mozdulattal lebbenti mind a szoknyáját; egyfajta áhítat ragyog az arcán, míg vasárnapi ünneplőjében Istene elé megy.

S ha mondjuk, ligeti lánykát játszik, esett pesti penészvirágot, — osztályellentéteket fricskáz orron egy-egy hangjával, mozgásával: külsőségek látszatkülönbözöségén túli a tegnap magyar falusi hajadonára ismerünk és azon túl arra, ami minden világtáj minden népének asszonyában közös.

A pusztán és a periférián, meszelt tanyákon és mocskos odúkbán, ráragadt rongyokban és keményített szalagdíszekben egy, ami mozgatja: a szíve. Szíve, mely minden lány és minden asszony, minden nő szíve széles e világon; harmatos, szent, áldozatos asszonyszív.

Amit ha magyar ruhába bugyolál, azért érezzük magyarnak, mert magát a magyart is annyira embernek érezzük benne számbeli kisebbségeken, területcsonkaságokon felül: minden népekkel egyenrangú embernek.

Ezt Dayka embermivolta hozza elénk.

Akkor pedig — látszatra semmi köze az előzőkhöz — meséljük el, hogy mindjárt az elején, talán még bemutatkozása évében láttuk egy szezonzáró zenés bolondság nem is túlméretezett epizód szerepében.

Valami társaságbeli úr felkapaszkodott feleségét játszotta, előkelő szalonban forgolódott, ragyogóan szabott ruhákban, körülötte nagyvilági flörtök folytak és nagyvilági témák, amikbe időnként ő is beleszólt. Emlékszem, az volt a módszere, hogy pár

sort kilesett egy lexikonból, s aztán azt facsarta mindenáron a beszélgetésbe. Elképesztő Helyzeteket teremtett. Mindig rosszról beszél és mindig rosszkor, a szereplők kuncogtak körülötte, s a nézők lent gurultak.

Mellesleg: nincs tulajdonság, ami úgy dühítene, mint az emberi butaság. Az aljassággal számolni lehet s az ízléstelenséget elfogadni. A hazug ember néha elszórakoztat s a gyilkost vehetjük kivédhetetlen tényezőnek. De a butaság elképeszt és lefegyverez. Pofoncsap és ökölbeszorít; sosem tudom, honnan ér a zuhany, olyan csorba vágásokat kapok, hogy még kivédeni sem tudom. A sötétség mindig visszarettent.

Mikor pedig Dayka hozta elénk ebben a szerepben mindazt a bárgyú, szétfolyó butaságot, amit emberi agy csak kieszelhet és emberi agytalanság csak termelhet, akkor legszívesebben felrohantunk volna a színpadra, hogy ölbekapjuk és összecsókoljuk.

Úgy volt buta, mint a réti virágok, s mint a fehér báránka, amelyik lelegetli. Úgy volt buta, mint a rózsásfülű kis egér, mely belesétál a csapdába, s mint a kölyökkutya, mikor rádbámul alig nyílt szemmel.

És most kanyarodunk vissza az előzőkhöz. Úgy

volt buta szent balgaságban, áldott együgyűségben, mint minden ember eleje és magja: a gyerek.

Az ember-Dayka kézenfogva élénk vezette a gyerek-embert.

Esetlen kérdései úgy hangzottak, mint a kis-fiúé, aki vonszolja anyukáját uccahosszat és megkérdezi: mitől ég a villany, mitől esik az eső, mitől mennek a kutyák?

Buta baklövései úgy hatottak, mint mikor a teáz ifja beszabadul a nagyok közé és megkérdezi: a néni tényleg festi a haját? és igaz, hogy a bácsi fűvel-fával csalja a feleségét?

Lexikon-tudálékossága az ifjonti diáké, aki mindig a tegnaptanult példákkal dobálódzik; s ha kis agyával néha rájött, hogy mérhetetlen marhaságot mondott: a megszeppenése egy volt a sírásra görbülő fintorral, amit eltört lekvárosüveg felett szokás vágni, a kamrában.

Emberségén felül és szerepek fölött: megvesztegető örök gyermekése.

Csak gyermek tud olyan gátatvesztett örömmel bohóckodni, mint Dayka. Két színésznőnk van csak az újak között, akik börleszket tud játszani, nem rikító tollakkal, ordító foltokkal, egyértelmű szavakkal és egyértelmű helyzetekkel. De a lélek felszabadult játszani-akarásával, a nevetés boldog viharával, fékevesztett jókedvvel. Két fiatal színésznőnknek hiszem csak el, kortól és külsőségtől függetlenül, a viháncoló, boldog bukfencekben tomboló örök gyereket: ront és nem lehet haragudni érte, összeforraszt és ezt sem mesterkélt-akarva teszi.

Dayka az egyik.

Ha kifacsart bohózatokban látjuk, fejetetéjén álló helyzetekben, nem is azt érezzük elsőnek, hogy tud nevetetni! Inkább azt, mennyire szerethet nevetni, csiklandós bugyborékolással, belecsukló hangzásokkal, oldalszúrós fájással.

Nem a jókedv derít fel elsősorban, amit kelt, hanem önmaga jókedve, amit él. Úgy vesszük észre: a társainak mókázik ott fenn a színpadon: les a szeme rájuk, hogy ragad át a jókedve. És mókázik legelső sorban önmagának, önmaga gyönyörűségére: nevetet, amíg nevetéssel bírja, hogy aztán kimerülten toppanjon le kiüresítve, szusz nélkül.

S a féktelen gyerek-öröme mellett rengeteg benne a pajkos humor; hajszolt gyerekkora fiútársaitól leshette el fintorait, az orra csaknem észrevehetetlen grimaszát, a szeme kölykös kacsintását, oldalpislantásait. Ha bajbaakad valakivel, bosszúból átveszi a gesztusait és tréfás-nagyra torzítja.

Gamine. Kislány-csibész, ártatlan és pimasz, nevető és komolykodó, bimbózó és tövises.

Színházi műnyelven ezt hívnák naivának, ha nem lennének annyira mások a színpadi naivak, felvett gyér ékességgel, későn jött gügyögéssel, nem kismacska-játékossággal és kismacska-nyafogással. Csinált tavasszal, műharmattal, magakelletéssel, emlékkönyv-ábrándozással.

De Dayka naiva-volta nem csinált és nem erőltetett. A lelkéből sarjadzik és nem szorul műfogásokra: kurta szoknyára, selypítésre. Tavaszra a sajátja és sajátja az apró karom is, amivel játék közben belénkkap. fiatalsága a lelkéből fakad és a derűje legbensőbb tulajdona.

Istent érintő örök gyermeki derű, nem mondva-csinált és nem másolható.

Ahogy a könnye nem glicerines színpadi szendekönny.

Nevettet és azt vesszük észre legelsősorban: ő maga hogy nevet. De megfordítva sír: s azt érezzük legelsőbb: együtt sírunk vele. Nem könnyzáró a sírása, nem hangos bőgés. Nem tépi a haját, nem tördeli a kezét Nem borul zokogva az asztalra, s nem veti magát a férfi mellére sem, hogy összekenje a sírásával.

Ha bánata van, csak a kedve rezdül bele. Csak a szájaszéle hajlik egy hajszálnyit lejjebb, csak a kezefeje fittyed le. Csak egy csepp könny indul meg a szeme sarkából, csendben gördül le az ajkáig.

És ott beissza könnyét a beszéde; csodálatos, ahogy a hangja megtelik sírással, nem jajgat és nem öklendezik, úgy beszél, mint a legnagyobb nyugalomban. Csak éppen a hangja telik meg könnyel, amint szól: színét veszi és gyászosan fakó lesz, félhanggal lejjebb csúszik és rekedtre válik. Mindig halkabban halljuk, már inkább csak sejtjük és mi telünk meg az ő fájdalmával. Simogatni szeretnők, babusgatni, el csitítgatni a keservét, felszárítani a könnyét. És közben észre sem vesszük, hogy illem ide, póz oda, mi magunk fakadunk sírásra a zsöllyében.

Mert sosem tudunk tárgyilagosan hidegek maradni gesztusaival szemben: ránk fricskázza az örö-

mét, ránkrakja a bánata terhét, nevetnünk kell, ha ő is úgy akarja és együtt sírunk az ő sírásával.

Biztos hibázik ő is,, neki is vannak melléfogásai. A sok színpadon-lét hoz sok gyenge darabot, gyenge szerepet s az állandó megállásnélküli iram Daykát is félreviszi néha. Elfárad olykor egy nagy sikerben, elszívja az erejét, s a következőre már csak néhány bágyadt szín jut. És mikor ő is nagyon érzi ezt (hisszük, hogy ő érzi meg ezt legel sősorban) mikor nagyon érzi a melléfogást, javítani akar a hibán és túl színezi a következőt.

Így van ez jól: ember és hibázik.

De sikereken és hibákon túl, a játék két és fél önfeledt órájában sosem nézhetjük közönyösen, amit csinál. Talán nem helyénvaló éppen akkor, ott, a nevetése, — de ha ő nevet, nekünk vele kell nevetnünk és akarva—nem akarva sírunk a sírásán, pedig talán más színésznő most nem ríkatna, s úgy a helyes. Ahogy beleborzongunk, mikor a hangja élésre válik.

Riasztóan közönséges hangjai vannak, ha akarja. Ha azt írtuk, hogy sírásnál egy hajszálnyit elmélyül a szava, most nyugodtan írhatjuk: öthat fokkal lesz élesebb. Hasító éle támad, elkapjuk a fülünk.

És szívesen hunynók be a szemünk, olyan dermesztő a kép, amit a proli-Dayka hoz elénk, hogy tud egy ilyen gyermekien tiszta ember ennyi szennyben meghemperegni és ennyi szennyet így a magáévá tenni? A szavai szegletesen lökődnek a szájából, a karja durván kalimpál és elnehezednek a lábai. A szeme aljas-kicsire húzódik és nézése az emberek szándékai mögé settenkedik.

Azt feltételeztük, hogy kölykös huncutságát gyermekése hancúrozásaiból hozta, míg versenyt futott a korabeli suhancokkal, birkózott velük és kötődött; és ha gyermeki sírása — úgy véljük — gyermekése sok szenvedésén tisztult ilyen mocsoktalanná, — nem jogos-e akkor most sokszorosán, hogy kültelki némbereiben a kis-város sok settenkedő útszéli alakjára ismerjünk; sok hosszú éven át kényszerült, hogy figyelje őket, riadtan és borzadva, de öntudatlanul már anyagot gyűjtve: talán meg is mondhatná, melyik rikoltó színben kire emlékszik. Nem kérdjük, mert keserves lehet neki az emlékezés.

Ahogy biztos az emlékeiből kotorja elő mindig, ha részeg nőket visz színpadra; mástól visszataszító és ízléstelen; a nő, akit agyonsimogatnánk, selymekbe bugyolálnánk, most bűzös csuklásokkal tánorog elénk, zavaros szemmel, zavaros beszéddel.

De Dayka mámora sosem sűrű sörök, nehéz borok félájult részegsége; mindig pezsgő ízét hozza a szánkba, könnyű savanykás pezsgőét, még nem szállt el a szénsav egy cseppje sem, ott bugyborékol a nevetésében. Mintha a vérét csiklandoznák az apró gömböcskék, kis kacarászásokkal vihog, kezével néha belekap a levegőbe, hogy elhessegesse aki csiklandozza.

Nem öklendezik, nem bőfög, csak a szava gömbölyödik el, torokhanggá puhul, kerek kis turbékolássá, egymás végébe kapnak a szók és összegomolyódnak, mint játékos kiscicák.

Mulat a részegségén és mulattat.

Ahogy színpadi anyasága megremegetteti szívünket, de belereszket legelsősorban Dayka szíve.

A portré, amit ebben a kiskönyvben színésznőkről festünk, szavakkal, pár lírai sorban, elismerjük, elég gyarló tákolmány.

Esztéták beleköthetnének (és bele is fognak — remélem — kötni) megállapításokba, melyeknek nincs eléggé papirosízük, kevés bennük a jól meg-

épített elmélet és túlsók a személyes kitérő közte, (ele van elfogult ömlengésekkel és talán apró kis igaztalan gáncsokkal.

És kevés lenne ez a néhány oldal színes riportnak is; újságcikknek, mondjuk a karácsonyi számban, — mert mégis csak sok benne a szakmai szempont: kitételek, amik csak színészek számára íródott és csak őket érdekelheti, vonatkozások, amik mögé csak szakmabéliek látnak.

Mikor pedig azt írjuk: Dayka anyasága, — végkép összebonyolódik a két felemás szempont és bevalljuk őszintén: egyikhez sem konyítunk sokat.

Sokéves pályafutása alatt még alig láttuk a színpadon anyának, az egyik kezünkön kész lehetnénk a számlálással. És még kevésbé volt alkalmunk Daykával, a magánemberrel beszélni erről: milyen is lenne, ha ő... ha neki... Sosem jutottunk el ideig, nem volt alkalmunk még köznapibb kérdésekre sem.

Mi lehet mégis a titka annak, hogy a mindig gyerek-ember Daykára hogyha gondolunk, annyiszor érezzük őt fiatal, megszentelt anyának; ha képekben gondolunk róla, önkéntelenül is azt a képet látjuk először, hogy éhes korállajak szorul a mellére és csodálatos szimfóniává ölvad kettőjük

szuszogása. Pedig még nem láhattuk őt így soha-
sem és ki tudja, mikor látjuk.

És színpadi emlékeink közt, ha kotorászunk, legelőször azok a hangjai térnek vissza akkor is a fülünkbe, mikor rózsaszín pírral a legénye elé áll, isteni titok sugárzik a homlokán, de a szája alig mozog, a szempillája beleremeg a gyönyörűségbe és befeléfordult szeméremmel mondja: „gyerekem lesz“.

És nem felejtjük el neki soha, mikor megállt egy színpadi ajtó előtt, hogy átmenve rajta, örökre búcsúzzon elszakadó magzatától, s pár pillanat múlva, mikor visszatért a színpadra, ugyanazon az ajtón keresztül: megrokkanva, megtépve.

Nincs hollywoodi filmnagyság, akinek akkor ezt így elhittük volna.

De neki magának azért nem szeretjük a filmjeit és őt magát sem nagyon szeretjük bennük.

Leírtuk már ebben a könyvben ezt a kitévelt másról, és úgy érezzük, le fogjuk írni még a következőkben is. Nincs ideje, hogy boncolgassuk az okát s ítélőszéke! tartsunk jószándékú magyar filmek felett.

De Dayka úgy került a felvevőgép elé, hogy kiaknázzák vitathatatlanul óriási népszerűségét: százszorosán számítottak rá, hogy magávalviszi majd a vászon élé színházi közönségét és meghatványozza mindazokkal, akik elé eddig testi jelenvalóságában el nem juthatott.

De a filmjeivel eléggé melléfogtak.

Először úri miliőt kerítettek köréje, a szokott filmbanalitásokat, amikben színpadon nem nagyon merik már felléptetni, de a filmjátászás varázsa háttérbe szorította a szerep jelentőségét. És Dayka tehetetlenül bukdácsolt a modernkedő enteriőrökben, a dzsessz-betétek nem voltak övéi és nem így képzelte a cigány-mulatást sem. Feszélyezték a kreált, újdívatú frizurák, nem álltak rajta a tervezett ruhák, s ő maga sem állt meg a gép előtt. Az üvegszem sandán nézett rá és hamisan; másnak hazudta és eltorzította.

Meglátták ezt és átnyergeltek. Most parasztlánykát akarták a vászonra átmenteni, legelsőbb is emlékezetes nagy színpadi sikerét, a zsidóvá lett erdélyi virágszál harmatos históriáját.

Ne legyünk igazságtalanok. A filmnek sikere volt és sikere benne elsősorban Daykának. Szívesen néztük az ismert helyzeteket és szívesen hallgattuk az ismerős szavakat. De amikor színpadi alakjára emlékeztünk, csak azt tudtuk mondani: emlékszel, amikor ott... emlékszel, amikor azzal... A filmbeli Dayka nagyon nem állta a versenyt és komoly szakemberek feladata, hogy kibogozzák az okát.

Mi csak a tényt éreztük és vetjük most papírra: mosolyogtunk is az alakításán, sírtunk is. De sohasem éreztük legnagyobb varázsát: azt a forró, közvetlen, elszakíthatatlan szívkapcsolatot, mely Daykát a színházban nézőkhöz köti, azt az aranyhidat, amit érzésekből épít a mi érzéseink felé.

Inkább azt éreztük: szép, szép, de a hajaért azért kár volt.

Mert a hajsza nem neki való, a túlfeszített munkát sem neki találták ki. Riasztó hírek kelnek néha szárnyra és aggódva halljuk, hogy — mikor lemossa a színpadi pirosítót — alatta sokszor sápad el az arca, amikor elengedi a színpadi feszültség, sokszor meggörnyed. Gyermekkori éhségek, koplalások, fagyok most dörömbölnek a testén, gyermekkori hajszák most dobogtatják meg a szívét, lázak a múltból most égetik.

Alázatosan kérjük hát: óvja magát. Vigyázzon magára, annyi önző, túlbabusgató féltéssel, amennyit még önmagától is megérdemel. Nincs értelme a sok vállalt feladatnak, ha őt emészti el az eredmények.

Mindünknek szüksége van rá: ép, egészséges, erős, diadallal alkotó Daykára.

Annyi minden vár még rá, annyi minden van előtte még. Nem tudjuk, hol futott félre elmúlt Nemzeti Színház-beli szerződése, hiszen alig játszatják, de hisszük: inkább az irodákban, mint a színpadon. S biztosak vagyunk benne, hogy az ország első színházának dramaturgi szobájában fekszenek darabok, melyek rá várnak, és rá vár az

a közönség is, mely szeretné, ha nem kéne megélhetési szükségből magyarkodó operettekben vergődnie, de harmatos, napsugaras, pirosvérű életre támaszthatna igazi magyar játékokat.

Úgy legyen.